

לה

ביכורי שתי הלחם ולא ביכורי שבעת המינים

- א. "ביכורים" במקרא
 ב. ביכורי שבעת המינים בשבועות
 ג. ביכורים ממחרת חג השבועות

א. ביכורים במקרא

שלושה דברים כינתה התורה "ביכורים":

קרבן העומר: "ואם תקריב מנחת בְּכוֹרִים לה', אביב קלוי באש גרש כרמל תקריב את מנחת בְּכוֹרֶיךָ" (ויקרא ב, יד).
 קרבן שתי הלחם: "ממושבת־תיכם תביאו לחם תנופה, שתיים שני עשרונים, סֶלֶת תהיינה, חמץ תאפינה, בְּכוֹרִים לה' " (ויקרא כג, יז).
 הפירות הראשונים מפירות שבעת המינים: "ראשית בְּכוֹרֵי אדמתך תביא בית ה' אלקיך" (שמות כג, יט; לד, כו).

קרבן העומר מובא ב-ט"ז בניסן למקדש, והוא מתיר את החדש במדינה (משנה מנחות י, ב-ו). קרבן זה בא מהשעורים המובחרות של ארץ ישראל (שם ח, א).
 קרבן שתי הלחם מובא למקדש בחג השבועות, והוא מתיר את החדש במקדש (משנה מנחות י, ו). קרבן זה בא מהחיטים המובחרות של ארץ ישראל (שם ח, א). חג השבועות מכונה "יום הביכורים" בשל קרבן שתי הלחם הקרב בו: "וחג הקציר בְּכוֹרֵי מעשיך" (שמות כג, טז); "וחג שְׁבַעֲת תעשה לך, בְּכוֹרֵי קציר חֲטִיִּם" (שמות לד, כב); "וביום הַבְּכוֹרִים, בהקריבכם מנחה חדשה לה', בשְׁבַעֲתֵיכֶם" (במדבר כח, כו). בכל הפסוקים הללו מציין רש"י, שהכוונה היא לקרבן שתי הלחם.

ביכורי שבעת המינים היו באים מהפירות שהשתבחה בהם ארץ ישראל, מעצרת עד חנוכה – תקופה בת חצי שנה, שבמהלכה חלות העונות החקלאיות של פירות אלו: בתקופת חג שבועות מבכירים בשדות החיטים והשעורים; בקיץ מבכירות הגפן, התאנה והרימון; ומתשרי ועד חנוכה – התמר והזית.

קרבנות העומר ושתי הלחם הם מנחות חובה של הציבור, ובשל כך היה העומר נקצר ומובא אף בשבת, וכן שתי הלחם. לאחר הקרבת שתי הלחם ניתן היה להביא קרבנות מתבואה חדשה במקדש (מנחות סב ע"ב).¹

האם בחג השבועות עצמו מביאים ביכורים, לאחר שהקריבו את שתי הלחם?

ב. ביכורי שבעת המינים בשבועות

במשנה בבכורות (ד, א; תוספתא בכורות ג, א) נאמר:

עד כמה ישראל חייבין ליטפל בבכור? בדקה – שלשים יום, ובגסה – חמישים יום.

שואלת על כך הגמרא בבכורות (כו ע"ב):

מנא הני מילי? אמר רב כהנא, דאמר קרא: "בכור בניך תתן לי, כן תעשה לשׂך לצאנך... מלאתך ודמעך לא תאחר" (שמות כב, כח).

כוונת הגמרא לומר, שישנה הקבלה בפסוק בין "בכור בניך" ו"צאנך", ובין "שׂך" ו"מלאתך": כשם שעליך לתת את בכור בניך לאחר יום השלושים – אף בכור צאנך (=בהמה דקה) יינתן לאחר יום השלושים; וכשם שמלאתך, שהיא "חובה המוטלת עליך כשתתמלא תבואתך להתבשל, והם ביכורים" (רש"י על התורה, שם), מובאת ביום החמישים, "שהרי בפסח התבואה מתבשלת, ואין מביאין ביכורים עד שיביאו שתי הלחם בעצרת" (רש"י לבכורות שם) – כך בכור שׂך (=בהמה גסה) יינתן לאחר חמישים יום.

מכאן, שלדעת רש"י הביכורים ניתנים לאחר יום החמישים. אולם מדברי התוס' שם, ד"ה מלאתך, בהווא אמינא שלהם, נראה שלא הבינו כך: התוס' מקשים על ההשוואה שבין יום החמישים של הביכורים לדין בכור, שהרי הבכור ניתן לאחר יום השלושים, כפי שאומרת הגמרא בבכורות (מט ע"א וברש"י שם), ואילו ביכורים ניתנים באותו היום, היינו ביום החמישים עצמו. התוס' שלפנינו אינם עונים על שאלה זו, אך בתוס' שאנ"ץ שם² (מובא גם בשיטה מקובצת שם) כתוב: "וי"ל דביכורי יחיד לא מייתי עד לאחר עצרת". מכאן שגם התוס' הבינו, במסקנת דבריהם, שביכורי יחיד – הם הביכורים המובאים משבעת המינים – אינם מובאים בעצרת, אלא רק ביום שלאחריו. בעצרת עצמה היה מובא קרבן שתי הלחם בלבד.

1. האם שתי הלחם באים בכדי להתייר הבאת קרבנות מהתבואה החדשה במקדש, כפי שהקרבת העומר מתירה במקדש, או שזו מצוה בפני עצמה? ראה על כך: במיוחס לרשב"א למנחות שם; שפת אמת שם; מנחת חינוך מצוה שז, א; צפנת פענח, הלכות מתנות עניים, ג.

2. מקובל שהתוס' למסכת בכורות הם משל הר"ש משאנץ.

אמנם מדברי רש"י במקום אחר משמע שמביאים את הביכורים בחג השבועות עצמו. כך נאמר בתוספתא לסנהדרין (ב, ב):

על שלשה סימנין מעברין את השנה: על האביב, ועל פירות האילן ועל התקופה.

תוספתא זו מובאת בגמרא בסנהדרין (יא ע"ב). רש"י שם, ד"ה ועל פירות האילן, כותב:

על פירות האילן: אם מתאחר בישולם יותר מזמן העצרת – מעברין, שעצרת זמן הבאת ביכורים, דכתיב: "וביום הבכורים", ואם לא יביאם בבואו לרגל, צריך לטרוח ולעלות פעם אחרת.

רש"י כותב שעצרת היא זמן הבאת הביכורים, כלומר: זהו הזמן שבו מביא האדם את ביכורי היחיד שלו, שאם לא כן יצטרך לטרוח ולבוא פעם נוספת. רש"י גם מצטט את הפסוק מבמדבר (כה, כו): "וביום הבכורים, בהקריבכם מנחה חדשה לה', בשבעתיכם". על פסוק זה מפרש רש"י על התורה: "וביום הביכורים: חג השבועות קרוי 'ביכורי קציר חטים', על שם שתי הלחם, שהם ראשונים למנחת חטים הבאים מן החדש".³ מכאן שאין הפסוק עוסק בביכורי היחיד, אלא בביכורי הציבור – הוא קרבן שתי הלחם; והרצון להצמיד להבאת קרבן זה את הבאת ביכורי היחיד הוא הסיבה שבשלה מעברים את השנה.

הרב מאיר הלוי אבולעפיא, יד רמה לסנהדרין שם, מעיר על רש"י, שהפסוק אותו הביא רש"י עוסק בשתי הלחם, ולא בביכורי שבעת המינים. הוא עצמו מסכים לפירושו של ר' יצחק בר אשר, שמעברין את השנה על פירות האילן הכונה היא שהתורה קבעה שזמן עצרת יהיה בזמן שראוי להביא ביכורים משבעת המינים.

נראה להסביר שאף רש"י התכוין לכך. רש"י מסביר שפירות האילן אילו פירות שניתן להביאם בעצרת, אם כי באופן מעשי אין מביאים ביכורים בעצרת. יתכן ורש"י רומז לגמרא בראש השנה (טו ע"א) האומרת: "מפני מה אמרה תורה הביאו שתי הלחם בעצרת? מפני שעצרת זמן פירות אילן הוא. אמר הקב"ה הקריבו לפני שתי הלחם בעצרת כדי שיתברכו לכם פירות אילן".

ר' דוד אבודרהם מתייחס להבאת הביכורים בעצרת:

ויש מקשים על הא דאמרינן: "הביאו לפני שתי הלחם בעצרת כדי שיתברכו לכם פירות שבאילן" (ראש השנה טו ע"א), שכל אותן האחרים הוא הקרבן ממין המתברך, אבל שתי הלחם אינם ממין אילן! ומתמצים כמאן

3. וכך ברש"י לפסחים לו ע"ב, ד"ה מעצרת; מנחות סח ע"ב, ד"ה אין.

דאמר: חיטה מין אילן הוא (ברכות מ ע"א). ואתיא נמי כמאן דאמר: עץ שאכל ממנו אדם הראשון – חיטה היתה (שם). ויש מתרצים תירוץ אחר, כי שתי הלחם הם ביכורים שעל שמם נקרא עצרת "יום הביכורים", ואמר הקב"ה: הביאו לפני שתי הלחם הזה, המין המובחר והטוב מכל מיני הצמחים לצורך חיי האדם, כדי שיתברכו לכם שאר כל מיני האילן שהביאו מהם ביכורים.⁴

נראה לומר, שאף רש"י התכוון לדברים שזמן בישולם הוא שבועות, וזה יכול להיות חיטים ושעורים, מאחר שחמשת המינים הנוספים בשלים אחר כך. בחג שבועות ניתן בדרך כלל להביא ביכורים רק מהדגנים – חיטים ושעורים. עיברו את השנה כדי שלא יצטרך לעלות לרגל פעם נוספת. רש"י כותב שעצרת זמן הבאת ביכורים, והדבר נכון באופן מדויק ביחס לשתי הלחם, ונכון באופן כללי גם לביכורי שבעת המינים, אם כי בפועל בדרך כלל רק חיטים ושעורים בשלים בתקופת חג השבועות. רש"י לא התכוון ללמוד מפסוק זה שמביאים ביכורים ביום זה בדוקא. כונתו לומר שמיום זה ואילך ניתן ברמה העקרונית להביא ביכורים.

ג. ביכורים ממחרת חג השבועות

מדוע לא הובאו הביכורים בעצרת עצמה, אלא רק למחרת? המהרי"ט אלגאזי לבכורות שם כותב, שלאחר שהביאו את שתי הלחם אפשר היה להביא את הביכורים בו ביום. אלא שיייתכן לומר, שהבאה זו אפשרית רק במקרה שמביא הביכורים הגיע למקדש לפני עצרת, שאז היו מקבלים ממנו את ביכוריו בעצרת, לאחר הקרבת שתי הלחם. הטעם הוא, שעם הביכורים יש להביא קרבן; ואמנם אם לא הביא קרבן – אין מעכבים בעדו מלהביא את ביכוריו, אך מכל מקום כשלא ניתן להביא את הקרבן – אין להביא לכתחילה גם את הביכורים. מכיון שהקרבן המתלווה לביכורים הוא כנדרים ונדבות (משום שאינו מעכב את הביכורים), הרי שקרבן זה אינו קרב ביום טוב (כפי ששלמי השמחה אינם דוחים יום טוב). אם כן, לכתחילה אין להביא ביכורים ביום טוב עצמו, שכן אז לא יוכל להביא עמהם את הקרבן.

מדברי המהרי"ט אלגאזי יוצא, איפוא, שאין מניעה עקרונית להביא ביכורים בעצרת, אלא שלכתחילה אין להביאם. הקושי בכך הוא, שאם נרצה להשוות את דין בכור בהמה גסה לביכורים – כפי שמשווה המשנה במסכת בכורות שם – לא נוכל לעשות זאת, מפני שלגבי בכור בוודאי שיש להביאו לאחר יום החמישים מעיקר הדין.

4. אבודרהם, תפילות הפסח, ד"ה והטעם שציווה.

המנחת חינוך, מצוה יח, ג, חולק על המהרי"ט אלגאזי, ולפיו ניתן להביא את הקרבן המתלווה להבאת הביכורים אף ביום טוב, כיוון שהוא נקרא קרבן שמחה, ויוצא בו ידי שמחת יום טוב.⁵ אלא שלדבריו קשה ההשוואה שבין שני חלקי המשנה: בחלק הראשון, שעוסק בהשוואת דין בכור בהמה דקה לבכור אדם, הפדיון הוא לאחר יום השלושים, ואילו בחלק השני, שעוסק בהשוואת דין בכור בהמה גסה לביכורים, הפדיון הוא ביום החמישים עצמו.

מחמת שאלה זו מסביר המנחת חינוך, שההשוואה בין בכור בהמה גסה לביכורים בחלק השני של המשנה, היא במקרה ששבועות חל בשבת, וברור שאין מקריבים את הקרבן הבא עם הביכורים בשבת, מפני שאינו דוחה את השבת. יוצא, שהיום הראשון שבו ניתן להקריב את הביכורים הוא ביום החמישים ואחד, וכך יהיה הדין גם בבכור בהמה גסה. אולם ביחס לחלק הראשון של המשנה, הרי שמדין תורה פדיון בכור אדם נעשה בכל אופן לאחר יום השלושים, שכן מדין תורה אין איסור לפדותו בשבת, ומשום כך דברי המשנה לגבי בכור אדם יהיו נכונים אף במקרה שיום הפדיון חל בשבת.

על פי המנחת חינוך יוצא, שיש במה להשוות את בכור בהמה דקה לגסה, ששניהם מובאים לכהן לאחר יום השלושים או יום החמישים, כשם שבכור אדם מובא לכהן לאחר יום השלושים, אף ביכורים מביאים (כאשר חל החג בשבת) לאחר יום החמישים. ר' עובדיה מברטנורא, בפירושו למשנה בכורות (ה, א), מסביר את ההשוואה כך:

וכמו שאתה עושה למלאתך ודמעך, שאינך מביאם אלא לסוף חמישים יום – כן תעשה לשורך, שלא תביאנו עד חמישים יום; וכדרך שאתה עושה לבכור בניך, דכתיב ביה "ופדונו מבן חדש תפדה" (במדבר יח, טז) – כן תעשה לצאנך, שלא תביאנו עד שלושים יום.

מפשט דבריו משתמע, שההשוואה בין בכור בהמה גסה לביכורים ובין בכור דקה לבכור אדם היא קשה, כי בכור בהמה גסה מובא ביום החמישים, וביכורים – לסוף חמישים; וכמו כן בכור בהמה דקה מובא ביום השלושים, ובכור אדם – לסוף שלושים יום. לא ברורה כל כך מהי כוונתו בדבריו על הביכורים המובאים "לסוף חמישים", ואולי כוונתו לומר: לאחר שהקריבו את שתי הלחם, אך עדיין ביום החמישים, או אף במוצאי יום החמישים – לסוף חמישים יום.

5. ראה עוד בדבריו במצוה צא, י; שז, יז.

חג השבועות נקרא, אם כן, "יום הביכורים" – לא בשל ביכורי שבעת המינים, אלא בעיקר בשל קרבן שתי הלחם הקרב ביום זה, אם כי יש מי שסבור שניתן גם להביא ביכורי שבעת המינים.⁶

6. מרדכי טרופר, תגובות והערות, שמעתין, 96 (תשמ"ט), עמ' 83 (וכן: הצופה, ה' בסיון תשמ"ז; הצופה, כ"ב באייר תשמ"ח), כותב שגם מתיאור הבאת הביכורים לירושלים ניתן ללמוד שלא היו מביאים ביכורים בחג השבועות עצמו. במשנה בביכורים ג, ב-ד נאמר: "שהחליל מכה לפניהם", וכן: "בעלי אומניות שבירושלים עומדים לפניהם" – "בשעה שעוסקים במלאכתם" (קידושין לג ע"א). מאחר שפעולות אילו אסורות בשבת וביר"ט, הרי שהביכורים מובאים בימות החול בלבד, בין עצרת לחנוכה. אך נראה שהוכחות אלו לבדן אינן מספיקות. ברי שפעולות אלו אינן חלק מהותי ממצוות הביכורים, אלא מנהג יפה שנהגו בו אנשי ירושלים ומביאי הביכורים (על כך ראה: הרב שלמה רוזנפלד, "ייחודה הציבורי של העלאת הביכורים", ביכורי הארץ, כפר דרום: מכון התורה והארץ, תשס"ג, עמ' 143–149), וייתכן שבשבת וביר"ט לא היו נוהגים כך. אך מלבד זאת, תיאורים אלה מתייחסים לאופן העלאת הביכורים מלפני העיר ירושלים ועד הכניסה להר הבית: "החליל מכה לפניהם עד שמגיעים קרוב לירושלים. הגיעו קרוב לירושלים – שלחו לפניהם, ועיטרו את בכוריהם. הפחות הסגנים והגזברים יוצאים לקראתם"; "החליל מכה לפניהם עד שמגיעין להר הבית" (משנה ביכורים ג, ג-ד). הדיון שלנו הוא בשאלה אם לבית המקדש עצמו היו מביאים את הביכורים בשבת וביום טוב. ממשניות אלו לא ניתן להסיק דבר, מפני שהן עוסקות בשלב מקדמי.